

ÇOK ULUSLU TEŞEBBÜSLERİN MİLLİ DEVLETLER TARAFINDAN DENETLENMESİ SORUNU

Asistan Dr. Güllen KUTAL

Batı dünyasında 20 yılı aşkın bir süreden beri teknik, ekonomik ve politik sebeplere dayanan bir bünye değişikliği meydana gelmektedir. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, devletlerin bunu rekabet politikası ile sınırlama konusundaki bütün gayretlerine rağmen, devamlı surette gelişmiştir. Gerçi İkinci Dünya Savaşından önce de petrol, kimya, otomobil ve gıda gibi bazı belirli işkollarında çok uluslu teşebbüslerin kurulması konusunda bir eğilim mevcuttu. Ancak İkinci Dünya Savaşından sonra hâkim olan ekonomik liberalizm, uluslararası hatta kısmen Dünya çapında faaliyet gösteren çok uluslu teşebbüslerin hızla artması ve yayılması için gerekli bütün şartları hazırlamıştır. Gerçekten ticarî liberalizmi takiben sermaye trafiğinin liberalleşmesi, bazı millî teşebbüslere uluslararası alanda genişleme imkânı vermiştir (1). Böylece sınırlanmamış bir yatırım özgürlüğü sayesinde önce Kuzey Amerikanın ve Avrupanın gelişmiş ülkelerinde, fakat aynı zamanda birçok gelişme halindeki ülkede çok uluslu tröstler denilen teşebbüs şekli gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.

Çok uluslu tröstlerin kendi anavatanları dışında yaptıkları doğrudan yatırımlar «geçmiş yıllarda ortalama olarak % 10'un üstünde» bir artış göstermiştir. Bu artışlar brüt sosyal hâsılanın ar-

(1) Bkz. Karl Georg Zinn, «Möglichkeiten der Machtkontrolle von Superkonzernen durch Internationale Organisationen und nationale Regierungen», in: Manfred Kruper (Hsg), Investition Kontrolle gegen die Konzerne? Hamburg 1974, sh. 124.

tiş oranlarını aşmakta ve açıkça yatırım yapan ülkelerin dış ticaretlerindeki büyümenin üstünde bulunmaktadır (2).

Yabancı ülkelerde yapılan doğrudan yatırımlardaki büyüme, özellikle Amerikan, İngiliz, Japon ve Batı Almanya menşeli çok uluslu teşebbüsler açısından dikkati çekmektedir. Gerçekten söz konusu ülkelerin 1960 - 1971 yılları arasında yabancı ülkelere yaptıkları yatırımların mevcutlarının değeri (Bestandswerte) büyük artışlar göstermiştir. Amerikan teşebbüslerinin doğrudan yatırımlarının değeri 1960'ta 32,765 milyar dolar iken, 1971'de 86,000 milyar dolara, İngiliz çok uluslu teşebbüslerinin doğrudan yatırımlarının değeri 1960'ta 4,275 milyar sterlin iken, 1971'de 9,410 milyar sterline, Japon teşebbüslerinin doğrudan yatırımlarının değeri 1960 ta 289 milyon dolar iken, 1971'de 4,233 milyar dolara, Batı Almanya teşebbüslerinin ise aynı dönemde 3,162 milyar Alman markından 23,781 milyar Alman markına yükselmiş bulunmaktaydı (3). 1973 yılı sonunda yabancı ülkelerdeki Alman yatırımlarının değeri 32. milyar Alman markına yükselmiş bulunuyordu (4).

Diğer taraftan 1971 yılı sonunda dünya çapında faaliyet gösteren çok uluslu teşebbüslerin likit sermayelerinin 268 milyar dolara ulaştığı ifade edilmektedir. Yine aynı kaynakta belirtildiğine göre «bu miktar bütün merkez bankalarının ve kamu müesseselerinin müştereken sahip olduklarının iki mislini ifade etmektedir» ve «bütün dünyanın sanayi üretiminin % 75'i 1000-2000 kadar büyük teşebbüs tarafından» üretilmektedir (5).

-
- (2) Bkz. John H. Dunning, The Multinationale Enterprise, London 1974, sh. 19.
- (3) Bkz. Rolf Jungnickel - Klaus Matthies, Multinationale Unternehmen und Gewerkschaften, Veröffentlichungen des HWWA Institut für Wirtschaftsvorschung, Verlag Weltarschiv, GMBH, Hamburg 1973, sh 3 Tablo I.
- (4) Bkz. Gerhard Breidenstein, «Führt internationale arbeitsteilung zu struktureller Arbeitslosigkeit Zur Problematik von Produktionsverlagerungen aus Industrieländern in Entwicklungsländer», in : Gewerkschaftliche Monatshefte 12/75, sh. 760-768.
- (5) Bkz. Charles Levinson, «Multinationale Konzerne, Weltweite Inflation und die Lage der Arbeitnehmer», in : Manfred Krüper, Investition Kontrolle gegen die Konzerne? Hamburg 1974, sh. 116, 117.

Prof. Norbert Koubek yukarıda boyutlarını kısaca izaha çalıştığımız bu bünye değişikliğinin sebeplerini birbirinden bağımsız olmayan 3 etkene bağlamaktadır. Bunlar kısaca şöyle ifade edilebilir: **Birinci etken** «batının kapitalist ülkelerinde gittikçe artan bir sermaye birikiminin mevcut» oluşudur. Bu birikim «optimal sermaye rantabilitesini temin etmek amacıyla üretimin uluslararasılaştırılmasına baskı yapmaktadır.» **İkinci etken** «organizasyon teknikleri açısından «kompleks» haberleşme sistemlerinin ve planlama teknolojilerinin geliştirilmesi»dir. **Üçüncü etken** ise «1944 te kabul edilen uluslararası para sisteminin, dünya ekonomik bünyesi ile ilişkili olarak, çeyrek asırlık bir süre için Amerikan tröstlerine» çok uluslu tröstler kurmaları için ideal şartları» hazırlamış olmasıdır. (6).

Uluslararası alanda faaliyet göstermenin kazanca yönelmiş sermaye değerlendirilmesinde önemli bazı avantajlar sağladığına şüphe yoktur. Böylece bir taraftan hammadde garantisi, pazarlara yakın imalat, gümrük duvarlarının kolayca aşılması, mahallî masraf avantajlarından faydalanma, uluslararası sermaye kaynaklarından daha müsait imkânlarla faydalanmak gibi ekonomik avantajlar yanında, teşebbüslerin politik etkili iktidarlarının kuvvetlenmesi de mümkün olmaktadır.

A — Çok Uluslu Teşebbüsleri Denetim Gereği

Ancak çok uluslu teşebbüslerin kazanca yönelmiş faaliyetleri ile bunların faaliyet gösterdikleri toplumların ihtiyaçları ve menfaatleri her zaman birbiri ile uyuşmayabilir. Nitekim çok uluslu teşebbüsler birçok durumlarda millî mevzuattan kaçabilecek durumdadır. Bu sadece kazançların anavatana veya başka ülkelere transferi, vergi kaçırma ve bunların millî kontrollerden kaçırdıkları kartel ve tröst uygulamaları için söz konusu değildir. Bundan başka çok uluslu teşebbüsler devletler karşısında «dış politika rakibi» olarak ta çıkabilmektedir. Bunların güçleri ba-

(6) Norbert Koubek, «Die Multinationale Konzerne-eine Problemskizze», in : WSI Mitteilungen, 4/75, s. 156-157.

zen o kadar fazla olabilmektedir ki, ekstrêm hallerde bazı devletlere karşı ekonomik boykot tedbirleri uygulama iktidarına dahi sahiptirler. Bu boykotlar genellikle ilgili ülkenin ihracatını engellemek, mal, sermaye ve teknik know-how'ın ülkeye girişine engel olmak şeklinde tezahür etmektedir. Alman Kartel Bürosunun 1972 tarihli raporunda belirtildiğine göre, çok uluslu teşebbüslerin «günah kataloğu gayrikanunî piyasa paylaşılmasından ve diğer monopöl uygulamalarından, para spekülasyonuna, kazanç transferlerine, vergi kaçakçılığına, rüşvet ve boykotlardan siyasî komplolara veya açık siyasî müdahalelere kadar ulaşmaktadır» (7). Genellikle gelişme halindeki ülkelerin bu tip uygulamalar için daha müsait bir saha teşkil ettiği kabul edilmektedir. (8).

Diğer taraftan bazı yazarların görüşüne göre çok uluslu teşebbüslerle gelişmiş sanayi ülkeleri arasında bir menfaat paralelliği mevcuttur ve «Üçüncü Dünyanın Sömürülmesi» olayı sadece çok uluslu devleşmiş teşebbüslerin kazançlarını artırmalarına yönelik menfaatlerinden ibaret kalmamakta, aksine bu olay sanayi ülkelerinin büyüme ve refah politikasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (9). Bu bakımdan sanayi ülkeleri ile çok uluslu teşebbüsler üçüncü dünya ülkelerine karşı, birbirinden karşılıklı olarak faydalanıp bir arada yaşayan canlılar gibi bir menfaat topluluğuna benzetilmektedir. Avrupa Sendikalar Birliğinin (EGB) 17 - 19 Eylül 1972 tarihinde Brüksel'de yaptığı toplantıda sunulan bir tebliğde de buna benzer görüşler ifade edilmiştir. Bu görüşe göre çok uluslu teşebbüsler dünya çapında faaliyet göstermenin sağladığı avantajlardan «kendi maliklerinin ve teşebbüs merkezinin bulunduğu devletin lehine olarak faydalanırlar». Hatta bunların bazen ana şirketlerinin bulunduğu devletin hükü-

(7) Karl Georg Zinn, agm. sh. 126, 127, 129.

(8) Bu konuda akla gelen ve en çok sözü edilen misal Şili'de uygulanan ekonomik baskılar ve siyasî komplolar olmakla beraber, bu misalleri artırmak mümkündür.

(9) Bkz. Karl Georg Zinn, agm., sh. 126.

meti ile «emperyalist ve kolonici hedeflerin takipçisi olarak» işbirliği yapmalarının dahi nadir olmadığı iddia edilmektedir (10).

Gerçekten çok uluslu teşebbüsler bir sorun olarak dikkatleri üzerinde toplamaya başlamadan önce, yukarıda ifade edilen görüşlerin günümüzdekinden daha fazla kabul gördüğü iddia edilebilir. Gelişmiş sanayi ülkeleri uzun bir süre için çok uluslu teşebbüsün merkezinin menfaatleri ile kendi menfaatlerinin aynı olduğuna inanmışlar ve çok uluslu teşebbüs sevk ve idaresine nüfuz etme imkânları sebebiyle kendi menfaatlerini yatırım yapılan ülkeye nazaran daha iyi koruyabileceklerini zannetmişlerdir. Ancak çok uluslu teşebbüslerin kâra yönelik davranışları bazı hallerde anavatanlarının menfaatleriyle de ters düşmeye başlamıştır (11).

Ayrıca çeşitli uluslararası organizasyonlar tarafından yapılan araştırmalar, çok uluslu teşebbüslerin faaliyette buldukları ülkelerin ekonomik, sosyal ve hatta politik hayatına gittikçe artan bir şekilde etkide bulunduğu sonucuna varmaktadır. Tam istihdamı, tam rekabeti, vergi adaletini ve gelişme halindeki ülkelerin bağımsızlığını zedeleyen sermaye hareketleri ile ilgili olarak endişelerini belirten bazı uluslararası organizasyonlar kamu mercilerinin dikkatlerini bu hususlara çekmişlerdir (Örneğin BM ve ILO). (12).

Öte yandan az gelişmiş ülkelere bazılarını bir taraftan karşı karşıya buldukları işsizlik sorunu nedeniyle yabancı yatırımla-

(10) Bkz. Wolfgang Spieker, «Möglichkeiten des Arbeitnehmereinflusses in multinationalen Unternehmen», in : WSI Mitteilungen, 26 Mai 1973, sh. 189.

Bkz. TUC, International Companies, London 1970, sh. 24.

(11) Bkz. Wolfgang Arend, «268 Milliarden Dollar-Ding», in : Wirtschaftswoche, 13.4.1973. nr. 34, sh. 61-64.

(12) Bkz. Walter Braun, «Möglichkeiten und Problematik einer Politik der Europäischen Gemeinschaft gegenüber den Multinationalen Konzernen», in : WSI Mitteilungen 28 Jg. 4/1975, sh. 160.

rı ülkelerine çekebilmek için aralarında rekabette bulunurlarken, diğer taraftan bu teşebbüslerin gerek millî ekonomilerine hâkim olma eğilimlerine, gerek yeraltı kaynaklarının israf edilmesine, gerek ülkelerinin iç işlerine bu teşebbüsler vasıtası ile müdahale edilmesine karşı tepki göstermektedir. Bu konuda 1974 yılı sonlarında BM Genel Kurulunda kabul edilen BM Şartı, bu ülkelerin tepkilerini göstermek açısından oldukça ilginç bir vesikadır (13). İleride değineceğimiz bu BM Şartı çok uluslu teşebbüslerin ana vatani olan gelişmiş sanayi ülkelerinin karşı oylarına rağmen, gelişme halindeki ülkelerin oyları ile büyük bir çoğunlukla kabul edilmiştir.

Gelişme halindeki ülkelerin tepkileri yanında yukarıda söz konusu edilen uluslararası organizasyonların araştırmalarının sonuçları da gelişmiş sanayi ülkelerinin, gelişme halindeki ülkelerin çok uluslu teşebbüslerle ilgili taleplerinin dikkate alınmasının faydalı ve hatta zorunlu olduğunu idrak etmelerine yardımcı olmuştur. Bugün birçok gelişmiş sanayi ülkesinde «yabancılar tarafından hükmedilen teknolojik ve ekonomik bağımlılığın, hiç değilse bazı branşlarda bir sınırı» olup olmadığı sorulmakta ve bu teşebbüslerle gelişme halindeki ülkeler arasındaki ilişkiler karşısında kayıtsız kalmanın bedelinin «bunların mevcudiyetini tehlikeye sokan uyuşmazlıklar» olabileceği üzerinde önemle durulmaktadır (14). Diğer bir ifade ile çok uluslu teşebbüslerin ortaya çıkardığı sorunların acilen ele alınması gereği birçok gelişmiş sanayi ülkesi tarafından da kabul edilmiştir.

B— Çok Uluslu Teşebbüsleri Denetim İmkânları

Çok uluslu teşebbüslerin etkili bir denetim altına alınması gereği kabul edildikten sonra, bu kontrolün hangi seviyede, hangi

(14) Hans Matthofer, «Multinationale Unternehmenstätigkeit und öffentliche Interessen», in: WSI Mitteilungen 28. Jg. April 1975, sh. 175-179

(14) Hans Matthofer, «multinationale Unternehmenstätigkeit und öffentliches Interesse», WSI Mitteilungen, 28. Jg. 4/1975, sh. 161.

organlar tarafından ve nasıl yapılacağı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında çok uluslu teşebbüslerin kontrolü ile ilgili sorunlar kısmen bütün büyük işletmeler için söz konusudur. Bu kontrollerle esas itibarıyla piyasa kurallarının hâkim olmasını sağlayacak anti tröst hükümler ve bunun sosyal sonuçlarının yanında tabii çevrenin korunması da amaçlanmaktadır. Diğer büyük teşebbüslerin denetiminden farklı olarak çok uluslu teşebbüslerin daha ileri bir denetime tâbi tutulmasını gerektiren faktörler ise kısaca şu şekilde sıralanabilir:

«— Bir ülkenin kendi tabii kaynakları üzerindeki hâkimiyeti kavramı,

— Yönetimle ilgili kararların yabancı bir ülkede bulunan bir şirket merkezinden alınması,

— Ülkeler arasında yabancı yatırımları çekebilmek için mevcut olan rekabet,

— Yabancı işletmelerin bir ülkede mevcut meslekî ilişkiler sistemi üzerindeki tesirleri,

— Bu teşebbüslerin para ve enerji krizi üzerinde oynadıkları gerçek veya iddia edilen rolleri» (15).

Şimdiye kadar çok uluslu teşebbüslerin denetiminin niteliği, muhtemel sonuçları, bu denetimin mümkün olup olmadığı veya temenniye değer olup olmadığı konularında sistematik araştırmalar henüz yeterince yapılmamıştır. Bununla beraber bu konuya eğilen birçok yazar bunların daha yoğun bir denetime tâbi tutulmasını, hatta mümkün olduğu takdirde bu denetimlerin uluslararası bir nitelik taşımasını önermişlerdir.

Çok uluslu teşebbüslerin denetimi ile ilgili olarak teklif edilen bütün çözümler aslında bunların faaliyetlerini sınırlamaya yöneliktir. Bunlar çok uluslu teşebbüslerin negatif etkilerini azaltmak veya bunlardan kaçınmak, fakat muhtemel pozitif etkilerini engellemek amacını taşımaktadır. Zira bütün yukarıda sayılan

(15) Hans Günter, *Multinational Corporations and Labor : A Prospective View*, International Institute for Labour Studies, Genova 1973, sh. 51.

mahzurlarına rağmen teşebbüslerin uluslararasılaşmasının faydalı görüldüğü ve çok uluslu teşebbüslerin dünyanın ekonomik bakımından birbirine gittikçe artan bir şekilde bağlanmasının ve kaynaşmasının tayin edici faktörü olduğu menfaat çevrelerince kabul edilmektedir. «Çok uluslu teşebbüsler sebebiyle durumlarının tehlikede olduğunun» bilincinde olan gelişmiş batı ülkeleri sendikaları dahi «teşebbüslerin çok uluslulaşması» gerçeğini kabul etmekte, bunun «önlenmesini» talep etmemektedir. Onların sadece «üretim uluslararasılaştırılması sonucunda hâsıl olan ekonomik kazanca yeterince ortak olmak» için gayret gösterdikleri iddia edilmektedir (16).

Çok uluslu teşebbüslerin denetimi ile ilgili olarak menfaat gruplarının özellikle işçi ve işveren organizasyonlarının teklif ve görüşleri birçok münasebetle açıklanmış bulunmaktadır. Bu konuda açıklanan çeşitli görüşler incelendiğinde, çok uluslu teşebbüslerin denetimi için esas itibarıyla 4 çözüm yolu önerildiği görülmüştür :

- 1 — Çok uluslu teşebbüslerin kendi kendini kontrol etmesi ve kendileri tarafından müştereken hazırlanacak bir uluslararası davranış kodeksine gönüllü olarak uymaları,
- 2 — Millî devletlerin çok ulusluların kontrolü için bazı kaideler koymaları ve bunların faaliyetlerini böylece düzenlemeleri,
- 3 — Sendikaların çok uluslu teşebbüslere karşı bir «karşı güç» teşkil etmeleri, ve,
- 4 — BM, OECD, GATT, ILO gibi bazı uluslararası organizasyonların çok uluslu teşebbüsleri kontrol altına alabilecek kararlar almalarıdır.

Yukarıda önerilen çözüm yollarından hiçbiri diğerinin uygulanmasına engel olmayacağı gibi, bazı hallerde bunlar birbirini tamamlarlar veya bunlardan birinin uygulanabilmesi için, diğer

(16) Bkz. Rolf Jungnickel, Klaus Matthies, a.g.e. sh. 69.

çözüm yolunun gerekli ön şartları hazırlaması zorunludur. Örneğin sendikaların çok uluslu teşebbüsler karşısında bir «karşı güç» teşkil edebilmesi için, öncelikle o ülkede koalisyon özgürlüğünün, toplu sözleşme ve toplu mücadele haklarının, sendikaların uluslararası dayanışma faaliyetlerinin devlet tarafından tanınmış olması gerekir. Hatta bu hakların tanınmış olması dahi, sendikalara göre, çok uluslu teşebbüslerle mücadele edebilmek için yeterli değildir. Sendikalar, faaliyet alanlarının millî çerçevede kalmasının çok uluslu teşebbüslerle güç dengesini sendikalar aleyhine bozduğunu, bunların üretimi başka ülkelere kaydırmak veya böyle bir tehditte bulunmak suretiyle sendikaların toplu mücadele hakkının kullanılmasını etkisiz bıraktıklarını ve kendilerine meydan okuduklarını iddia etmekte ve bunlarla mücadele edebilmek için kendilerine uluslararası toplu pazarlık ve toplu mücadele haklarının tanınmasını istemektedirler. Gerek Uluslararası Hür Sendikalar Birliği, gerek uluslararası meslek sekreterlikleri bu konuda millî devletleri ve BM, OECD, ILO ve GATT gibi uluslararası organizasyonları etkilemek üzere faaliyete geçmiş bulunmaktadır (17).

Çok uluslu teşebbüslerin bunların gelişmesini ve faydalı yönlerini engellemeden denetlenmesi ve topluma daha faydalı bir hale getirmesi, yani bunların negatif etkilerinin azaltılması, buna mukabil pozitif etkilerinin muhafaza edilebilmesi için, yukarıda sayılan çözümler arasında en etkili yolun bunların faaliyetlerinin devletler tarafından düzenlenmesi olduğu düşünülebilir. Nitekim çok uluslu teşebbüslere karşı iktidar kontrolü stratejisinin «iktidar politikası sebeplerinden ötürü millî seviyede en başarılı» olabileceği görüşü birçok yazarlar tarafından benimsenmiştir (18).

(17) Bkz. ICFTU (CISL), Conférence économique mondiale, Le Défi des Sociétés Multinationales, Bruxelles 1971, sh. 15-16.

Karl Casserini, «Kontrolle der Multinationalen Konzerne - Gewerkschaftliches Vorgehen bei Internationalen Organisationen» in . WSI Mitteilungen 4/1975, sh. 186.

(18) Horst Hinz, «Zur Kontrolle der multinationalen Unternehmen durch die Gewerkschaften» in : Manfred Kruper (Hsgb), Investition Kontrolle gegen die Konzerne, Hamburg 1974, sh. 153.

Bu bakımdan biz bu incelememizde çok uluslu teşebbüslerin denetimi sorununu, bunların faaliyetinin devletlerce düzenlenmesi imkânları açısından münakaşa etmek istiyoruz. Şüphesiz diğer çözüm yollarının araştırılması da faydalı olacaktır. Ancak biz bir makale çerçevesinde bu çözümlerden sadece biri üzerine eğilmenin daha uygun olacağına inanıyoruz.

C — Çok Uluslu Teşebbüslerin Millî Devletler Tarafından Kontrolü

Çok uluslu teşebbüsün bir ülkede sevinçle mi karşılanması gerektiği, yoksa ülkeye hiç sokulmayıp uzak tutulmasının daha rasyonel mi olduğu aktüel bir sorun olarak hemen hemen bütün gelişen ülkelerde ve gittikçe artan ölçüde sanayileşmiş ülkelerde tartışılmaktadır. Dünyanın her tarafında çok uluslu teşebbüslerin «hükümetleri etki altına alacak, ulusal ekonomileri saptıracak ve dünya döviz akışlarını alt üst edecek» kadar güçlü olmaları büyüyen bir endişeyle karşılanmaktadır (19). Çok uluslu teşebbüslerin ulusal devletlerin millî egemenlik haklarına karşı gösterdikleri saygısızlıklar, bazı hallerde rüşvet vermek suretiyle üst kademe yöneticilerinin vicdanlarını dahi satın alabilecek kudrette olmaları, malî güçlerine güvenen çok uluslu teşebbüs (ÇUT) yöneticilerinin kendi ülkelerinde dahi bürokrat zümreye yukarıdan bakmaları ulusal devletlerin bunlara karşı bir tepki göstermesini zorunlu hale getirmiştir.

Şurası muhakkak ki devletlerin ÇUT'lere karşı göstereceği tepki her devletin dünya ekonomisindeki durumuna göre farklı olacaktır. Her devletin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartlar birbirinden farklı olduğu gibi, millî menfaatleri, ekonomi politikası hedefleri de farklıdır. Bu şartlar altında hükümetlerin çok uluslu teşebbüsleri denetlemek üzere müşterek tedbirler almaları güçleşmektedir. Ulusal devlet çerçevesinde dahi politik

(19) R. Barnet - R. Müller, «Evrensel Soygun» Cumhuriyet Gazetesinde 27 Şubat 9 Mart arasında yayınlanan makale dizisi (Çeviren: Osman Demirtekin).

mercilerin görüş ve hedefleri ile bazı menfaat gruplarının görüşleri farklı olabilmektedir.

Öte yandan sorun sadece bundan ibaret de değildir. Çıkarları farklı olan menfaat grupları ve ulusal devletler arasında asgarî müşterekler tespit edilse ve bu yönde belirli tedbirler üzerinde anlaşmaya varılsa dahi, en önemli problem bu kaidelerin benzer şekilde çok uluslu teşebbüslere kabul ettirilip uygulanması konusunda çıkacaktır (20). Bir görüşe göre ÇUT yöneticileri «sermaye kaydırmak, teknoloji geliştirmek, kamu eğilim ve zevklerini biçimlendirmek yönünde öyle bir güce sahiptir ki, en güçlü hükümetler dahi onları denetlemek yeteneğinden endişe duymaktadırlar» (21). Gerhard Breidenstein da buna benzer bir görüşü savunarak «çok uluslu tröstlerin menfaatlerine karşı çıkabilecek hiç bir politik güç» görülmediğini ifade etmektedir (22). Millî devletlerin çok uluslu teşebbüslerin imkânları karşısında bunlarla mücadele etmek, millî menfaatleri bunlar karşısında korumak konusunda yetersiz kaldığı görüşünden hareket eden Prof. Norbert Koubek de «çok uluslu bir devlet teşekkül etmedikçe, en azından millî politik alanlarda yoğun bir paralellik görülmedikçe ÇUT'ler lehine «milletlerin yarışması»nm önlenemeyeceği» görüşünü savunmaktadır. Ekonomik davranış şekilleri ile o sırada bahis konusu olan toplumsal bünye arasında sıkı bir ilişkinin daima mevcut olageldiğine ve «bu ilişkinin ekonomik gelişmenin toplumsal gelişme sonucunu vermesine» sebep olduğuna işaret eden N. Koubek'in ifadesine göre «bu ilişkiler ÇUT'lerin yeni davranış alanlarında ve buna bağlı olarak sosyal sisteme müdahaleleriyle özellikle belirgin hale gelmektedir. Bu sanayi ülkeleri için olduğu

(20) Klaus Matthies, «Gewerkschaften Contra Multinationale Unternehmen», in : Dietrich Keschull/Otto G. Mayer, Multinationale Unternehmen, Anfang oder Ende der Weltwirtschaft, Frankfurt an. 1974, sh. 99.

(21) R. Barnet - R. Müller a.g.m. dizisi.

(22) Gerhard Breidenstein, «Führt «internationale Arbeitsteilung» zu struktureller Arbeitslosigkeit? Zur Problematik von Produktionsverlagerungen aus Industrieländern in Entwicklungsländern» in : Gewerkschaftliche Monatshefte 12/75, sh. 760-768.

kadar gelişen ülkeler için de doğrudur. Sauvant ÇUT'lerin ekonomik faaliyetleri vasıtası ile gelecekte millî devlet sisteminin yavaş yavaş ortadan kalkarak uluslararası bir sisteme dönüşeceğini tespit etmiştir (23). ÇUT'lerin en gelişmiş şekli olan «Evrensel Şirket» hakkındaki görüşlerini açıklayan Georg Ball'a göre, bunların plan ve eylemleri dünyanın siyasal düşüncelerinin çok ilerisindedir. Çünkü bu «modern gereksinimlerin karşılığı olarak tasarlanmış modern bir kavramdır ve «ulusal devlet ne yazık ki çok eski moda bir düşünce olarak bugünkü karmaşık dünyamıza iyi uymamaktadır» (24).

Ulusal devleti çok uluslu teşebbüslerin denetlenmesi konusunda yetersiz gören görüşleri yukarıda ifade etmiş bulunuyoruz. Bu görüşlerin ne dereceye kadar geçerli olduğunu araştırmak makalemizin amacının dışında kalmaktadır. Ancak şunu da belirtmek isteriz ki; bu görüşlerin ortaya atılmasının sebebi, özellikle sanayi ülkelerinin başlangıçta ÇUT'lerin menfaatleri ile ulusal çıkarlarının birbirinden farklı görmemeleri ve bunların faaliyetlerini sınırlamayı kendi ekonomik çıkarları açısından faydalı bulmalarıdır. Diğer bir ifade ile gelişmiş sanayi ülkeleri ÇUT'lerin gelişmesini kendi ekonomileri için faydalı buldukları ve bunların gelişmesine engel olmak istemedikleri için son zamanlara kadar bunları sınırlayıcı hükümler getirmemişlerdir. Ancak 1973 para krizi ve bunu takip eden petrol krizi ve günümüzde gelişmiş sanayi ülkelerinde de kendini şiddetle hissettiren ekonomik durgunluk işçi sendikaları gibi, gelişmiş sanayi ülkelerinin de dikkatlerini ÇUT'lere çevirmelerine sebep olmuştur. Bu bakımdan devletlerin kendi menfaatlerini korumak üzere millî seviyede tedbirler almaları beklenmektedir (25). Ancak devletlerarası anlaşmalar yapılması konusunda görüşler birbirinden farklıdır. Özellikle gelişme halindeki ülkeler ile gelişmiş sanayi ülkelerinin bu konudaki davranışlarının birbirinden oldukça farklı olacağı tahmin edilebilir. Bu bakımdan biz ÇUT'lerin millî devletler tarafın-

(23) Norbert Koubek, a.g.m. sh. 158.

(24) R. Barnet - R. Müller, a.g.m. dizisi.

(25) Bkz. Horst Hinz, a.g.m. sh. 153.

dan denetlenmesi konusunu araştırırken, gelişen ülkelerin bunlar karşısındaki tepkisi ile gelişmiş sanayi ülkelerinin muhtemel tutumlarının ne olabileceğini ayrı ayrı incelemeye çalışacağız.

Hükümetler çok uluslu teşebbüslerin denetimi konusunda genellikle üç davranış alternatifi arasından birini seçebilirler. Bunlar sınırlama, tam rekabeti temin etme ve harmonizasyon politikalarıdır. Pek tabii bu üç politikanın bir arada uygulanması da mümkündür.

Çok uluslu teşebbüslerin faaliyetlerinin sınırlanması J. Behrman'ın da belirttiği gibi ilk bakışta kolay görünmekle beraber, uygulanması güç bir politikadır. Bir taraftan yatırım yapılan ülkelerin ÇUT'lerin başka ülkelerde yatırım yapmalarından korkmaları bunların bir sınırlama politikası izleme olanaklarını kısıtlarken, diğer taraftan da sermaye ihraç eden ülkelerin ÇUT'lerin gelişmesini engelleme ve dolayısı ile kendi ekonomik ve sosyal gelişmelerini olumsuz yönde etkileme endişeleri son zamanlara kadar bu konuda etkili tedbirlerin alınmasını geciktirmiştir. Gerçekten ÇUT'leri piyasaya girişin bazı düzenlemelere tâbi tutulmasına karşı faaliyetlerini başka ülkelere kaydırmak veya bunu daha müsait bir zamana ertelemek suretiyle tepki göstermeleri mümkündür. ÇUT'lerin böyle bir sınırlamaya karşı piyasada sun'i darlıklar yaratmak suretiyle tepki göstermeleri de mümkündür. Öte yandan sınırlama politikasının gerek sermaye kabul eden ülke açısından, gerek sermaye ihraç eden ülke açısından bilinmeyen bazı masraflarının da olduğu iddia edilmektedir (26). Ancak bu masrafların ne kadar olacağının evvelce hesaplanmasına imkân olmadığı da bilinmektedir. Ayrıca bu tip sınırlamaların ayırım yapmama ve sermaye ve mal giriş-çıkışının serbest olması prensiplerine aykırı düştüğü de belirtilmektedir.

(26) Bkz. Jack N. Behrman, «Können nationale Regierungen die multinationalen Unternehmen Unter Kontrolle bringen?», in : Dietrich Keschull-Otto G. Mayer, Multinationale Unternehmen, Anfang oder Ende der Weltwirtschaft?, Frankfurt a. M. 1974, sh. 213.

Bu konudaki genel görüşleri ifade ettikten sonra ÇUT'leri sınırlayıcı politikalar açısından önce gelişme halindeki ülkeler ile ilgili görüşleri ve bu ülkelerde izlenen bazı politikaları belirteceğiz:

1 — Gelişme Halindeki Ülkelerde Çok Ulustu Teşebbüslerin Denetlenmesi

Sermaye sıkıntısı içinde olan gelişme halindeki ülkeler genellikle yabancı yatırımların ülkelerine gelmesi için çaba sarfetmişlerdir. Ancak zamanla artan sayıdaki gelişen ülke ekonomik ve teknolojik bağımlılıklarını giderek azalmak üzerine arttıran görmüşler ve mevcut dünya piyasası ilişkilerinin ülkelerini zenginleştirmekten çok fakirleştirdiğini ve yabancı yatırımların ülkelerinin gelişmesini hızlandırmaktan çok ekonomilerine yük olduğunu ve herşeyden önce ülkelerinin zenginliklerinin kendi vatandaşlarının değil de, yabancıların denetimi altında bulunduğunu görmüşlerdir. Bundan dolayı giderek artan sayıdaki gelişen ülke hükümeti ÇUT'lere karşı uyguladıkları teşvik edici politikaları gözden geçirmekte, bu politikaları terk ederek, bunların yerine sınırlayıcı bazı politikaları geçirmektedir. Bununla beraber günümüzde hâlâ her ne pahasına olursa olsun memleketine yabancı yatırımları çekebilmek için gayret sarfeden, bunları teşvik edici çeşitli politikaları izleyen ülkelerin sayısı oldukça kabarıktır. Ancak bahis konusu teşvik uygulamaları bizim incelememizin dışında kalmaktadır. Bu bakımdan burada sadece sınırlayıcı politikalar üzerine eğileceğiz:

1 — Klasik yatırım tipine karşı çıkmaktadır.

Bilindiği gibi «klasik» yatırım tipinde yabancı bir ülkede mevcut yeraltı zenginliklerinin adeta israf edilircesine sökülüp anavatana veya başka ülkelere ihraç edilmesi söz konusudur. Gelişme halindeki ülkeler yeraltı kaynaklarının eskiden olduğu gibi ülkeleri dışına hanı olarak ihraç edilmesi yerine, bunların kendi ülkelerinde işlenmesini yarı mamul ve mamul hale getirildikten sonra ihraç edilmesini, yani ülkelerinin doğal zenginliklerinden

kendi ülkelerinin, kendi vatandaşlarının yararlanmasını istemektedirler. Böylece daha kıymetli mallar ihraç etmek suretiyle bir taraftan ödemeler dengesindeki açıkları kapatmayı, öte yandan ülkelerindeki işsizlerin sayısını azaltmayı düşünmektedirler.

2 — Kendi iç piyasalarına yönelik yatırımları reddetmektedirler.

Bilindiği gibi sermayenin yabancı ülkelere gitmesinin en önemli motiflerinden birisi de bu ülkelerdeki pazarları kaybetmek, genişletmek veya mevcut gümrük duvarlarını aşarak bu piyasalara kolayca girmektir. Çok uluslu teşebbüsler bu ülkelerde doğrudan yatırım yapmak suretiyle yüksek gümrük vergilerinden kurtulmakta, ayrıca yabancı sermayeye tanınan teşvik tedbirlerinden de faydalanmaktadırlar.

Bazı gelişme halindeki ülkeler gümrük duvarlarını kolayca aşarak ülkelerine gelen yarı mamul ve bazı mamul malların ülkelerinin gelişmesine bir katkıda bulunmadığını görerek, kendi iç piyasalarına dönük olan yabancı yatırımları reddetmekte ve bunları sınırlamaktadır. Bu meyanda yabancı yatırımların üretimlerinin sadece sınırlı bir kısmını iç pazara sürmelerine veya tamamıyla ihraç edilmek üzere üretimde bulunmalarına müsaade edilmektedir. Bu şekilde yerli üreticiler hiç değilse iç piyasada ÇUT'lerin rekabetinden korunmuş ve aynı zamanda ihracat teşvik edilmek suretiyle kronik dış ticaret açıklarının kapatılmasına imkân hazırlanmış olmaktadır.

Yerli üretimi ÇUT'lar karşısında korumak ve teşvik etmek üzere alınan tedbirlerden biri de üretimde gittikçe artan oranda yerli parçaların kullanılmasının şart koşulmasıdır. Böylece yerli üreticilerin yararına mecburî ithalât ikamesi yapılmıştır. (27). Bu şekilde ÇUT'ların dış piyasaya dönük yatırımları dahi kısmen sınırlanmış olmaktadır.

(27) Gerhard Breidenstein, «Möglichkeiten Staatlicher Politik gegenüber Multinationalen Konzernen in : Entwicklungsländern, sh. 178.

3 — Kalkınma planlarına uygun sınırlamalar.

ÇUT'ların doğrudan yatırımlarının sınırlanması konusunda Gerhard Breidenstein kuruluş yeri, vasıflı işgücü yetiştirilmesi, üretim tekniği, serbest kazanç transferinin sınırlanması konusunda şartlar getirilmesini önermektedir.

a — Hükümetler yeni sanayi bölgelerini geliştirmek istedikleri ve gelişmiş sanayi bölgelerinde daha fazla yoğunlaşma meydana gelmesini önlemek istedikleri takdirde, ÇUT'ların doğrudan yatırımlarına kuruluş yeri itibariyle şartlar koşmak suretiyle yatırım müsaadesi verebilirler.

b — Gelişme halindeki ülkelerin ekonomik büyüme için eksik olan kaynaklarının başında sermaye gibi vasıflı insan gücü de önemli bir yere sahiptir. Sanayi için eğitilmiş insan gücü eksikliği birçok gelişme halindeki ülkenin kalkınma planlarında üzerinde dikkatle durulan konulardan biridir. Vasıflı insan gücünün eksikliği hissedilen bu gibi ülkelerde faaliyet göstermek isteyen ÇUT'lerin vasıfsız insan gücü eğitime katkıda bulunması ve belirli vasıflarda işçi yetiştirmek suretiyle ülkenin kalkınmasına bu açıdan yardımcı olması talep edilebilir.

c — Gelişme halindeki ülke hükümetinin işsizliğin yaygın olması nedeniyle ÇUT'lerden ülkelerinde faaliyet gösterebilmek için emek-yoğun üretim tekniklerini kullanmalarını bir şart olarak talep etmesi mümkündür. Fakat ÇUT'lerin üretim tekniklerine müdahale edilmesine müsaade etmeyecekleri, bunun gerçekleştirilmesi güç bir talep olduğu açıktır.

4 — Kârların yatırıma yöneltilmesi için sınırlamalar .

a — Hükümetlerin belirli «yeniden yatırım oranları» tesbit etmek suretiyle ÇUT'lerin kazançlarını serbestçe yurt-dışına transfer etmeleri sınırlanabilir. Böylece yeni yatırımlar teşvik edilerek istihdam sorununun çözümlenmesine yardımcı olunacağı gibi, dışarıdan gelen sermayenin kısa sürede kâr olarak yurt-dışına transferi de önlenmiş olacaktır. Mevcut döviz kontrolleri bu sınırlamayı etkili hale getirebilir. Ancak ÇUT'ler tröst-içi alış-veriş-

lere uygulanan fiyatlar sayesinde kazançlarını istedikleri kadar gösterebilmekte dolayısıyla bu tip kontrollerden kolayca sıyrılabilme imkânına sahip bulunmaktadır. Bu bakımdan hükümetlerin ÇUT'lerin faaliyetlerinin Dünya çapında bütünleşmesini önlemeye matûf sınırlayıcı hükümler getirmeleri teklif edilmektedir.

b — Hükümetler ÇUT'lerin yabancı ülkelere ödemeler bilançosuna zarar verecek yüksek lisans meblâğları ödemelerine engel olmaktadır.

5 — ÇUT'lerin yayın faaliyetlerinin genişletilmesi.

ÇUT'lerin yayın faaliyetlerinin arttırılması böylece tröstün hem her ülkedeki faaliyetlerinin bilançosunun ayrı ayrı gösterilmesi hem de dünya çapındaki faaliyetlerinin tümünü kapsayan bilançoların kamu oyuna açıklanması önerilmektedir. Bu öneri yıllık bilançoların denetime tabi tutulabilir olmasını da içermektedir. Ayrıca bu bilançoda bulunması gereken bilgilerin niteliği de ayrıntılı şekilde gösterilmiştir. (28).

Dünya çapında ve ayrıntılı bir tröst faaliyet raporunun düzenlenmesi işçilerin ve kamu oyunun bilgi ihtiyacını kısmen olsun karşılayabileceği gibi, ÇUT'lerin tröst içi satışlarda yapacakları fiyat ayarlamaları ile faaliyette buldukları ülkeden ana merkezlerinin bulunduğu ülkelere veya vergi bakımından daha avantajlı bulunan diğer ülkelerdeki yavru şirketlere kârlarını dolaylı yoldan transfer etmelerine de engel olunabilecektir. Ayrıca gerçek kâr transferleri istihdam ettikleri fertlerin sayısı ve milliyeti bunların eğitimi ile meşgul olup olmadıkları, kârlarının ne kadarını o ülkede yeniden yatırdıkları, yavru şirketlerin bulunduğu ülkelerde araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunup bulunmadığı, sermayenin ne kadarının öz kaynak sermayesi, ne kadarının dış kaynak sermayesi olduğu, yatırımda bulunan ülkenin yapılan yatırım içindeki sermayesinin oranının ne olduğu bi-

(28) Bkz. Gert Volkman, «Ausweitung und Verbesserung der Publizität der Multinationalen Konzerne am Beispiel der BDR» in : WSI Mitteilungen, April 1975 sh. 169-175.

lindiği takdirde, bunların yatırımlarını gerçekten bir çok çevrelerce ifade edildiği gibi çok kısa bir zamanda amorti edip etmedikleri, yatırım yaptıkları ülkenin gelişmesine ne ölçüde yararlı veya zararlı oldukları, istihdam problemine bir çözüm getirip getirmediikleri de ortaya çıkacaktır.

Bazı yazarların iddia ettiğine göre «gelişme halindeki ülkelerde bütün yatırımların oldukça büyük bir kısmı kendi birikmiş sermayelerinden yapılmıştır.» Yurt içi tasarruflar toplam yatırımların (ortalama olarak) Afrika'da % 80'nini, Asya'da % 89'unu ve Latin Amerika'da hatta % 95'ini teşkil etmektedir. (BM ve OECD nin 1969-1971 istatistiklerine göre) (29). Bu takdirde ÇUT'ler gelişen ülkelerin esasen kıt olan sermaye kaynaklarından faydalananak o ülkelerde yatırım yapmakta, bu yatırımlardan elde ettiği yüksek kârlarla kendi sermayesini kısa zamanda amorti etmekte ve bundan sonraki kârlarını da kendi ana vatanında veya başka ülkelerdeki yatırımlarda kullanmaktadır. ÇUT'lerin doğrudan yatırımlarının büyük bir oranının gelişmiş sanayi ülkelerine yapıldığı hatırlanacak olursa, sermaye ithalinin «çoğu zaman süslü bir laf olmaktan ibaret kaldığı, Avrupa sermaye piyasası üzerinden hatta 3. dünya ülkelerinin sermayeleri (nin) dahi ÇUT'ler tarafından genişlemeleri için kullanıldığı» iddialarının ciddi olarak araştırılıp, değerlendirilmesi gerekir (30).

6 — Gelişen Ülkeler Arasında Bölgesel Anlaşmalar

ÇUT'lere karşı sınırlayıcı politikalardan oldukça yeni olan fakat bize daha rasyonel görüneni bunları ülkelere çekebilmek için çeşitli tavizler vermekte birbiri ile rekabet eden bazı gelişme halindeki ülkelerin bölgesel anlaşmalar yapmak suretiyle, ÇUT'

(29) Gerhard Breidenstein, Führt «internationale Arbeitsteilung» zu Struktureller Arbeitslosigkeit? Zur Problematik von Produktionsverlagerungen aus Industrieländern in Entwicklungsändern» in : werkschaftliche Monatshefte 12/1975. sh. 760 - 768.

(30) Karl George Zinn, «Möglichkeiten der Machtkontrolle von Superkonzernen durch internationale Organisationen und nationale Regierungen» in : Manfred Krüper (Hsg) Investitionskontrolle gegen die Konzerne? Hamburg 1974 sh. 128.

lere karşı çeşitli sınırlayıcı tedbirlerden meydana gelen karışık bir demet halinde tedbirler almayı kararlaştırmasıdır. Böylece sermaye kabul eden ülkelerin ÇUT'lere imtiyaz vermek için rekabeti karşılıklı olarak ortadan kalkmış olmaktadır. 1969 yılında Şili, Peru, Kolombiya, Ekvador, Bolivya ve Venezuela hükümetleri Anden Paktının bir kısmı olarak bazı sınırlayıcı tedbirler almayı kararlaştırmış bulunmaktadır.

7 — Ortak Teşebbüsler

Bazı gelişme halindeki ülkeler ÇUT'lerin ülkelerinde yatırım yapmaları için devletin veya yerli özel sermayenin o yatırımda çoğunluk iştirakini şart koşmaktadır. Gelişen ülkeler arasında bu konuda en bariz sınırlamaları getiren ülkelerden biri de Meksika'dır. Meksika son on yıl içinde 1968 ve 1973 yıllarında aldığı tedbirler ve çıkardığı kanunlarda bazı anahtar sanayilerde çoğunluk iştirakine sahip olmayı ve yerli sanayii teşvik etmeyi hedef almıştır. Bu münasebetle 1973 yılında çıkarılan «Yabancı Yatırımlar» ve «Teknoloji transferi ve patent ve Almeti Farikalarından faydalanma hakkında kanunlar yerli sanayii teşvik etmek yanında ÇUT'lerin gücünü azaltmayı da amaçlamıştır. Adı geçen kanunların yabancı sermaye ile ilgili ana prensibi yabancı yatırımların yatırım projelerine azami % 49 oranında iştirak edebilmesidir. Böylece % 51 Meksika iştiraki ile milli etki hukuken garantilenmiş olmaktadır. Tabii bu kanun yeni yatırımlara uygulanacak ve uygulama yabancı yatırımlarla ilgili milli bir komisyon tarafından kontrol edilecektir. Ayrıca komisyonun kanunu dogmatik olarak uygulayacağı ve Meksika Ekonomik Gelişme Politikasının 17 Genel prensibine göre karar vermek ve gerektiği takdirde yatırımlarda yabancı sermaye oranını % 100'e kadar yükseltme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.

8 — Yabancı Yatırımların Yasaklanması

Hükümetlerin ÇUT'lere karşı daha ileriye giden bir sınırlama politikası belirli branşlarda veya tüm ülkede yatırım yapmalarını yasaklamaktır. Bu sayıları gittikçe artan gelişme halinde

ki (komünist veya sosyalist olmayan) ülkeler tarafından uygulanmaktadır. (31).

9 — Yabancı Yatırımların Devletleştirilmesi

ÇUT'lerin sınırlayıcı politikaların en şiddetli dozunu ise ülkelerdeki mevcut yabancı teşebbüslerin devletleştirilmesi teşkil etmektedir. Burada önemli olan husus, kamulaştırma karşılığında çok uluslu teşebbüse ödenecek olan tazminat konusudur. Tazminat verilip verilmeyeceği, verildiği takdirde ÇUT'ün bunu tatminkâr bulup bulmayacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu politikanın en radikal şekilde uygulanışına model olarak U. P. Hükümeti zamanındaki Şili modeli gösterilmektedir. Şili Hükümetinin uzun yıllar tröst merkezine gönderilen kârların toplamı tazminat olarak hesapladığı ve hatta kamulaştırdığı tröstten fazla kâr transfer ettiği gerekçesiyle tazminat vermediği gibi ayrıca talepte dahi bulunduğu ifade edilmektedir (32). Meksika hükümetinin 1938 yılında gerçekleştirdiği petrolün millileştirilmesi modeli de ÇUT'leri tatmin etmekten uzak bulunmaktaydı. ÇUT'ler 450 milyon dolar asgarî tazminat almak istedikleri halde, Meksika hükümeti 13,5 milyon dolarlık bir değer tesbit etmişti (33).

10 — Uluslararası Kuruluşlarda ÇUT'lerin Sınırlayıcı Kararlar Almaktadır.

Gelişme halindeki ülkelerin ÇUT'ler ile ilgili politikasındaki eğilim değişikliğini ve bunları sınırlamaya doğru olan gidişlerini en açık şekilde gösteren faaliyetlerini 1974 Aralık ayında B. M. Genel Kurulunda görmekteyiz. Bu genel kurulda gelişmiş sanayi ülkelerinin karşı oylarına rağmen, gelişen ülkelerin oyları ile «Devletlerin Ekonomik Hak ve Görevleri (üzerine) Birleşmiş Milletler Şartı» kabul edilmiş bulunuyor. Bu Şart ile uluslararası

(31), (32) Gerhard Breidenstein, (27 nolu dip notta atıf yapılan makale). sh. 178 - 179.

(33) Carl Williams-Wright, «Möglichkeiten Staatliche Politik der Entwicklungsländern am Beispiel von Mexiko» WSI Mitteilungen April 1975. Sh. 182.

ekonomik işbirliği alanında milletlerin hak ve görevleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu Şartta sosyal ve politik faktörler birlikte kapsanmıştır. Şartın 2. maddesinde «Her devlet kendi yeraltı hazinelerine ve ekonomik imkânlarına serbestçe tasarruf etmelidir. Yabancı yatırımlar, özellikle transnasyonal tröstler tamamiyle onun hâkimiyet ve eğemenliği altında bulunmalıdır. Devlet yabancı mülkiyeti kamulaştırabilmeli, kamulaştırma ülkenin kanunları çerçevesinde yapılmalıdır» gibi doğrudan doğruya çok uluslu şirketlerin devletler tarafından kontrol edilmesine imkân veren hükümlere yer verilmiştir. Bu maddede «millî hukukun eğemenliği ön plana çıkarılmış ve Calvo Doktrini geride bırakılmıştır» ve hükümetlerin çok uluslu tröstleri kontrol etme ve yabancı mülkiyeti millileştirme hakları belirgin hale getirilmiştir. (34).

Bahis konusu Birleşmiş Milletler Şartı ayrıca her devletin kendi ekonomik sistemini (madde 1) ve gelişme politikasını seçme hakkına sahip olduğunu (madde 7) ve yabancı tröstlerin yatırım yaptıkları ülkelerin iç işlerine karışmayacaklarına (madde 2) dair hükümleri de kapsamaktadır.

Pek tabii bu Birleşmiş Milletler Şartının ve «yeni ekonomik düzen» taleplerinin gelişen ülkelerle sanayi ülkeleri arasındaki ekonomik ve politik ilişkileri birden bire değiştirmesi beklenemez. Ancak çok uluslu teşebbüsleri ülkelerinden çıkarmak isteyen ve bunu her ne bahasına olursa olsun gerçekleştirmekte kararlı olan bazı gelişme halindeki ülkelere bu Şart bir destek olacaktır.

Çok uluslu Şirketleri Sınırlayıcı kararlar almak üzere faaliyete geçirilen tek uluslararası kuruluş Birleşmiş Milletler Genel Kurulu değildir. UNCTAD toplantılarında da gelişmiş ülkelerle gelişme halindeki ülkeler arasındaki dış ticaretin gösterdiği dengesiz gelişme, gelişen ülkelerin ihraç ettiği ham maddelerin fiyatları ile, sanayi ülkelerinin ihracaatı olan mamûl maddelerin yük-

(34) Carl Williams Wright, a.g.m., Sh. 185.

sek fiyatları neticesinde gelişen ülkelerin ödemeler bilançosunun devamlı surette açık vermesi sorunu ve çok uluslu tröstlerin devletlerce kontrolü sorunu son yıllarda devamlı surette gündeme alınmaktadır. 1976 Mayıs ayı içinde Nairobi de toplanan UNCTAD toplantısının gündeminde de aynı hususlar yer almıştır. Uluslararası kuruluşlarda bu konuların gelişen ülkeler tarafından gittikçe artan ölçüde ele alınması, gelişen ülkelerin ÇUT'leri denetleme ve sınırlama imkânlarından gelecekte daha fazla faydalanacakları izlenimini bırakmaktadır.

II — Gelişmiş Sanayi Ülkelerinde Çok Uluslu Teşebbüslerin Denetlenmesi

Genel olarak ifade etmek gerekirse gelişmiş sanayi ülkeleri dünya ticaretinin büyüyüp gelişmesini, kendi milli ekonomilerinin daha fazla gelişmesi için faydalı görürler. Buna mukabil çok uluslu teşebbüslerin faaliyetlerini sınırlamak, ne kadar olacağı önceden bilinmeyen bazı kayıpları da birlikte getirecektir. Örneğin yabancı bir ülkede ortak teşebbüs kurmak ÇUT'ler açısından «sadece çok uluslu bir teşebbüs kurulması ile hiç bir avantaja erişmek mümkün olmadığı takdirde» üzerinde durulmağa değer kabul edilmektedir. «Büyük teşebbüslerin dünya ticaretindeki üstünlüğü bilindiği sürece ÇUT'ler mülkiyetin tamamını değilse de kontrolün tamamını ellerinde bulundurmaya ve faaliyetlerini dünya çapında bütünleştirmeyi» tercih edeceklerdir. Ortak teşebbüs veya Holding Şirket şekli faaliyetin bütünü için daha masraflı olduğu ve rekabet kabiliyetini daha az etkilediği için büyük teşebbüsler bu konuda çekingen davranmaktadır. (35). Kuzey Atlantik bölgesi ülkelerinin de «sadece ÇUT'lerin faaliyetlerini sınırlamak için ortak teşebbüslerin ekonomik masraflarına katlanmaya mutlak surette hazır» olmadıkları ifade edilmektedir. (36).

(35) N. Behrman, a.g.m., Sh, 211.

(36) N. Behrman, a.g.m., Sh, 213.

Öte yandan ÇUT'lerin yatırımlarının çok büyük bir oranını geliştirmiş sanayi ülkelerine ve karşılıklı olarak yaptıkları bilinmektedir. Nitekim 1960-1970 arasında doğrudan yatırımların % 65, 70'i, 1970'lerin başlarında % 70'i sanayi ülkelerine yapılmıştır. Sadece Japonya bunun tersine bir eğilim göstermiş ve öncelikle gelişme halindeki ülkelere yönelmiştir. (1971 yılında % 63'ü Güney Asya'ya yapılmıştı.) Ancak bu durum sözü edilen tarihlerde Japon yatırımlarının dış ülkelere yatırım yapan ülkeler arasındaki önemsiz durumu sebebiyle genel eğilimi fazla etkilememiştir. Japonya dikkate alınmadığı takdirde, sanayi ülkelerindeki doğrudan yatırımların bünyesi için belirgin vasıf, bunların Avrupa Ekonomik Topluluğunda yoğunlaşmasıdır. Her bir piyasanın kuvvetle büyümesi ve tam bir piyasa bütünleşmesi müteşebbislere büyümeyi zorlama şansını vermekteydi. Nitekim 1961 - 1972 arasında Almanya'nın Avrupa Toplulukları içindeki yatırımları 2 misline çıkarken, ABD yatırımları da % 13'den % 24.6'ya yükselmiştir. Bununla beraber aynı dönemde Kuzey Amerika da ikinci büyük cazip yatırım bölgesi olmaya devam etmiştir. (37). Bu şartlar altında ÇUT'lerle ilgili bazı sınırlamalar getirebilmek için meselâ kartel kanunları, ihracat ve dış ticaret bilançolarının denetlenmesi üzerinde bir anlaşmaya varabilmek için hükümetler arasında bazı anlaşmalar yapılmasına ve politikalarının ahenkleştirilmesine ihtiyaç vardır. Devletler ÇUT'lerle ilgili bazı sınırlamalar koyarken legal olabilmek için kendi büyük teşebbüslerini de denetlemeye ve üçüncü devletlerin menfaatlerini korumaya hazır olmalıdır. Behrman aşağıda belirtilen sebeplerden dolayı hükümetlerin devletlerarası anlaşmalar fikrinden fazla heyecan duymayacakları görüşündedir:

Birinci olarak bunu bağımsızlıklarının bir kısmının uluslararası bir kuruluş devri olarak görürler. İkinci olarak yapılacak anlaşmanın avantajları ve mahzurları önceden bilinmediği için, «nihâî olarak nasıl bir etki yapacağını bilmedikleri bir sözleşmeye dahil olmak istemezler». Üçüncü olarak hükümetler ekonomik ge-

(37) Henry Krägenau, «Umfang der Multinationalen Investitionen» in : Dietrich - Kerschull, Multinationale Unternehmen, Anfang oder Ende der Weltwirtschaft?, Frankfurt a. M. 1974, sh. 15-35.

lişmeyi, kanunlar ve hedefler çerçevesinde de olsa özel kararlara bırakmak istemezler. Esasen hükümetler şimdiye kadar «millî refah yerine uluslararası refahın arttırılması» ile tam olarak ilgilenmemişlerdir. Bu görüşün sonucu olarak Kuzey Atlantik bölgesi ülkelerinin sadece ÇUT'lerle ilgili daha ileri bir denetim temin etmek üzere millî politikalarını harmonize etme yoluna -başlangıçta- gitmeyeceği sonucuna varılmaktadır. Bununla beraber «Bazı büyük ülkelerin yakın bir gelecekte ekonomilerine serbestçe giriş» sınırlayacakları da kuvvetle tahmin edilmektedir (38).

Buna mukabil menfaatleri dengeye getirebilmek için öncelikle millî tecrübelerden edinilen güç kontrolü aletleri ve bu dengeyi dünya çapında bütünleşmiş teşebbüs faaliyetlerini kapsayacak şekilde değiştirecek tamamlayıcı aletlerin kullanılması önerilmektedir. Genellikle liberal ekonomi sisteminde güç dengesine öncelikle serbest rekabet vasıtasıyla erişileceği savunulur. Ancak bilindiği gibi serbest rekabeti sağlamak suretiyle çok uluslu tröstlerle yerli firmalar arasında güç dengesini temin etmek her zaman mümkün değildir. Çok uluslu tröstlerin gelişmesinde en büyük etkenin kapital yoğunlaşması olduğu dikkate alınır, özellikle bazı küçük ülkelerde millî ekonominin imkânlarının bu teşebbüslerle rekabet edebilecek nitelikte firmalar kurulmasına müsait olmadığı ve çok uluslu tröstlerin kuvvetli piyasa durumunun tam rekabetin gerçekleşmesine imkân vermeyeceği açıktır. (39). Bu koşullar altında «millî sanayie subvansiyonlar yoluyla kendi rekabet pozisyonunu kuvvetlendirme»nin kabul edilebilir bir alternatif olduğu, bu takdirde her hükümetin «kaynakların daha az etkin bir şekilde kullanılmasından doğan masrafların, çok uluslu teşebbüslere bağımlılığın azalmasından doğan avantajlarla karşılanıp karşılanamayacağı» hesaplamak suretiyle karar vermesi gerektiği belirtilmektedir. Ekonomik alanda bütünleşmiş bir ülkeler grubunun rekabet pozisyonunun kuvvetlendirilmesinde de

(38) J. N. Behrman, a.g.m., Sh. 214.

(39) Bkz. Hans Matthofer, «Multinationale Unternehmenstätigkeit und öffentliches Interesse» in : WSI Mitteilungen, 28 Jg April 1975, Heft 4, Sh. 160-161.

aynı düşünce tarzından hareket edilerek kolektif bir denetime varmak mümkündür. Bu takdirde «bölgesel tam rekabet tedbirlerinin her millet için millî eĝemenlikten bir kaybı da birlikte getireceğine» işaret edilmektedir. (40). Devletler ve ekonomik topluluklar bir taraftan antitröst politikası vasıtasıyla kapital yoğunlaşmasını denetim altına almaya çalışırken, diğfer yândan da millî ve bölgesel rekabet pozisyonunu kuvvetlendirmeye çalışmaktadırlar. Çünkü antitröst politikasının yalnız başına tam rekabeti garanti edemeyeceği anlaşılmıştır. Nitekim Avrupa Ekonomik Topluluđu Komisyonu bu konu ile ilgili olarak teklifler getirmiş ve Avrupa Anonim Şirketlerinin kurulmasını tavsiye etmiştir. Böylece aşırı ekonomik güce sahip yabancı tröstlerin karşısına millî seviyede veya Avrupa seviyesinde enerji, hammadde veya anahtar teknolojilerden faydalanma imkânlarını garantileyen rakipler çıkarmak suretiyle tam rekabet sağlamış olacaktır. Avrupa Bilgi Sayar Teşebbüsü UNİDATA ve bir Alman petrol tröstünün kurulması bu konudaki ilk denemeleri teşkil etmektedir (41). Bununla beraber bölgesel birleşmeler (Fusionen) için AET'na dahil ülkelerin tam manasıyla hazırlıklı olmadığı, özellikle işbölümü problemlerinin henüz çözümlenemediği de dikkati çekmektedir. Bu bakımdan işbölümü problemleri çözümlenip, tek devletler ve bölgesel kuruluşlar kendi çok uluslu teşebbüslerini tam manasıyla işler hale getirmedikleri sürece, kanunların veya kararların çok taraflı olarak harmonizasyonunu gerçekleştirecek devletlerarası anlaşmalar konusunda önemli gelişmeler beklenmemektedir.

Gelişmiş sanayi ülkelerinin çok uluslu teşebbüslerle ilgili olarak almaları talep edilen tedbirlerden bazıları aşağıda kısaca sıralanmıştır:

1 — İşverenlerin dünya çapındaki faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi verme mükellefiyetinin kanunla düzenlenmesi statülerin ve bilânçoların millî kartel bürolarına verilmesi),

(40) Jack N. Behrman, a.g.m., Sh. 217.

(41) Bkz. Hans Matthofer, a.g.m., Sh. 161.

2 — Yabancı ülkelerdeki yavru şirketlerin kazançlarının ülke içinde faaliyet gösteren diğer firmalar gibi vergilendirilmesi: Yabancı ülkelerdeki kazançlar yurda getirildiği tarihte değil, yabancı ülkelerde kazanç olarak ortaya çıktığı zaman vergilendirilmelidir. (Tröst ana merkezinin bulunduğu ülkede.) Devlet vergi kanunlarını yukarıda belirtilen hususu temin edecek şekilde değiştirmeli ve devletin vergi talep etme hakkının sınırları aşan gelir transferleri yoluyla engellenmesi tehlikesi ortadan kaldırılmalıdır. Bununla ilgili olarak vergi hukukunun harmonize edilmesi de üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

3 — Yabancı ülkelere yapılacak doğrudan yatırımlar için bir lisans sistemi uygulanabilir. Lisans verilmesi sırasında aşağıdaki hususlar dikkate alınmalıdır:

a — Yurt içi istihdam, bu yatırım sebebiyle azalan ihracat neticesinde ne ölçüde zarar görecektir?

b — Bahis konusu ÇUT işyerini bu sebeple kaybedecek işçilerini, bunların yeniden eğitilmesi ve başka mesleklere yönlendirilmesi için malî bakımdan desteklemeye ve bunlara tazminat vermeye hazır mıdır?

c — Yurt dışında yatırım yapmak isteyen ÇUT yabancı ülkede istihdam edeceği işçilere hangi norm ve kaideleri uygulayacaktır? Daha açık bir ifade ile yatırım yapılan ülkede sosyal politika açısından asgari çalışma koşulları temin edilmiş midir?

Devlet yukarıda sayılan hususları araştırmadan lisans vermemelidir. Özellikle uluslararası kontroller işlemediği sürece milli devletler lisans vermek veya vermemek suretiyle yerli ÇUT'ler üzerinde baskı yapabilirler.

4 — Sosyal politik asgarî çalışma koşulları devlet tarafından garanti edilmelidir. Yabancı ülkelere yapılan yatırımlar en azından eğilim olarak o ülkedeki işçilerin çalışma koşullarını düzeltmeye yardımcı olmalıdır.

5 — Devlet ÇUT'lerin gücü karşısında işçi sendikalarının karşı gücünün varlığını ve etkinliğini korumalıdır.

ÇUT'lerde çalışan işçilerin sınırları aşan dayanışma faaliyetlerinin hukukileştirilmesi işçiler için pratik önemi olan haklı bir sorundur. Devlet bu soruna eğilmelidir. Daha açık bir ifade ile devlet çok uluslu toplu pazarlıklar için hukuki şartları temin etmelidir.

6 — Devletler ve bölgesel topluluklar ÇUT'lerle rekabet edebilecek kabiliyetteki millî veya bölgesel teşebbüsleri teşvik etmelidir.

7 — Devlet her ülkedeki teşebbüs bölümünün (yavru şirketlerin) bağımsızlığını ve bunların millî ekonomiye intibakını teşvik etmelidir. (42).

Bununla beraber devletin kendini tam rekabetin ve sendikal karşı gücün garantilenmesiyle sınırlaması, doğrudan müdahalelerden çok dolaylı müdahalelerde bulunması ve ekonomik idare hukukunda bazı tedbirler almakla yetinmesi gereği üzerinde ayrıca durulmaktadır. Hatta bazı müellifler ÇUT'lerin faaliyetlerinin devletlerce düzenlenmesi politikasının yürütücülerinin «teşebbüslerin hiçbir baskıya maruz kalmayacakları politik bir vakum hazırlama durumunda» oldukları görüşünü savunmaktadır. (43).

Görüldüğü gibi yukarıda sıralanan tedbirlerin bir kısmında millî politika etkili olabilecektir. Ancak vergi hukukunun harmonize edilmesi, çok uluslu toplu pazarlıklar için hukuki şartların temin edilmesi veya ÇUT'lerin fleksibilitesinin sınırlanması gibi bazı konularda uluslararası anlaşmalara ihtiyaç vardır.

(42) Hans Matthofer, a.g.m., Sh. 160-161.

R. Jungnickel - K. Matthies, a.g.m., Sh. 72.

(43) M. Holthus, «Internationale Unternehmen in Vakuum» in : Wirtschaftsdienst 52. Jg. 1972. Sh. 164.

Gelişmiş sanayi ülkeleri içinde İsveç ÇUT sorununa eğilen ve bu konuda tedbirler alan ülkelerin başında gelmektedir. Bu bakımdan İsveç hükümetinin ÇUT teşebbüsleri denetleme konusunda aldığı bazı tedbirleri, gelişmiş sanayi ülkelerinin aldığı tedbirlere bir örnek teşkil etmesi nedeniyle, kısaca belirtmeyi faydalı bulmaktayız (44).

1 Temmuz 1976 tarihinde yürürlüğe giren Anonim Şirketler Kanunudur.

İsveç hükümeti yaygınlaştırılmış sanayi demokrasisinin ÇUT'lerin ortaya çıkardığı bazı sorunların önemini azaltacağına inanmaktadır. Bu bakımdan İsveç'te sanayi demokrasisinin yaygınlaşmasını sağlayacak tedbirler alınmaktadır. Nitekim İsveç'te ücret ve maaş karşılığı çalışanlar 1973 yılından beri 100'den fazla işçi çalıştıran işyerlerinde yönetim kurulunda temsil edilme hakkına sahip bulunmaktadır.

2 — ÇUT'lerin hesaplarının açıklanması zorunlu hale getirilmiştir.

1 Temmuz 1976 tarihinde yürürlüğe giren Anonim Şirketler Kanunu İsveç ÇUT'lerinin hesaplarının açıklanması zorunluluğunu şiddetlendirmiştir. Bu zorunluk ÇUT'lerin yabancı ülkelerdeki yavru şirketlerinin hesaplarının açıklanmasını da kapsamına almaktadır.

3 — İsveç teşebbüslerinin yabancılara satılması sınırlanmıştır.

İsveç teşebbüslerinin yabancılar tarafından satın alınması ile ilgili olarak 1916'dan beri, daha sonra tamamlanmış olan bir kanun vardır. Halen yürürlükte olan bu kanunun pratik önemi «İsveç ekonomik hayatının büyük kısmını yabancılara devredilmekten

(44) Aşağıda yapacağımız açıklamalar için bkz.: Karl Lindbom, «Möglichkeiten Staatlicher Politik am Beispiel Schwedens», in : WSI Mitteilungen, 28. Jg. April 1975, S. 162-164.

korumuş olmasıdır.» Birçok hallerde şirketin oy hakkının % 20'sinin veya hisselerinin % 40'ının yabancılar tarafından satın alınması, hükümet iznine tâbi tutulmuştur.

4 — İsveç teşebbüslerinin yabancı ülkelerde yatırım yapmaları müsaadeye tâbi tutulmuştur.

Yabancı ülkelerde yatırım yapmak isteyen İsveç ÇUT'leri İsveç Kraliyet Bankasından «Schwedische Reichsbank» müsaade almak zorundadır.

Yabancı ülkelerde yatırım müsaadesi verilirken ÇUT'lerin yavru firmalarında sosyal politik asgarî şartları temin etmeleri istenmektedir.

5 — Tam rekabeti sağlayıcı tedbirler alınmıştır.

1974 yılı sonbaharında İsveç rekabet sınırlamaları mevzuatının gözden geçirilmesi için bir uzmanlar kurulu görevlendirilmiştir.

6 — Sosyal hakların günün sorunlarına göre düzenlenmesine çalışılmaktadır.

İsveç Çalışma Hakları Komisyonunun üzerinde durduğu sorunlardan biri de «sendikal organizasyonların yabancı bir ülkedeki iş uyumsuzluğu ile ilgili olarak sempati tedbirleri alma hakkı»dır.

7 — ÇUT'lerin ortaya çıkardığı sorunları incelemek üzere özel bir komisyon görevlendirilmiştir.

Bu komisyona bir hükümet üyesi başkanlık etmekte, ayrıca ÇUT'lerin ortaya çıkardığı sorunlarla ilgili bakanlıkların müsteşarları da katılmaktadır. Komisyon sendika ve işveren teşekkülleri ile devamlı temas halindedir.

Bu komisyonun görevi ÇUT'lerin ortaya çıkardığı sorunlar hakkında bilgi toplamak, ÇUT'lerin faaliyetleri ile ilgili araştırmaları harekete geçirmek, bunlara yön vermek, ÇUT'lerle ilgili kanun tekliflerini yapmak ve ÇUT'lerle ilgili olarak yapılan uluslararası toplantılara İsveç hükümetini temsilen katılmaktır.

Yabancı ülkelere sermaye ihraç eden ülkelerin başında gelen ABD'de de ÇUT'leri denetim altına almaya matuf bazı tasarılar hazırlanmıştır. Bunların içinde özellikle sermayenin dışarıya akmasını önlemeye matuf olan ve himayeci bir karakter taşıyan Burke Hartke tasarısı Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonu (AFL-CIO) tarafından da desteklenmektedir. Bununla beraber tasarı kanunlaştırılamamıştır. Bunun yerine 1973 yılında kabul edilen bir kanunun (The Trade Reform Act 1973) Son on yılda kabul edilen en geniş kapsamlı yasa olduğu ve işçi sendikaları ile ÇUT'lerin menfaatlerini uzlaştırıcı bir çözüm getirdiği belirtilmektedir (45).

Son ekonomik duraklamadan sonra Federal Almanya ve Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinin de ülkelerine sermaye giriş çıkışını denetim altına almaya özen göstermeleri beklenmektedir. Esasen bu ülkeler AET bünyesi içinde yabancı ÇUT'lerle rekabet edebilecek güçte Avrupa ÇUT'lerinin kurulmasını AET içinde tam rekabeti temine matuf bir tedbir olarak kararlaştırmış ve bu konudaki hazırlıklarını oldukça ileri bir safhaya getirmişlerdir.

(45) Bkz. Industrial and Labour Relations Report, Spring 1974, Sh. 7 - 8.

SONUÇ :

ÇUT'lerin giderek büyüyen ekonomik gücü ve faaliyetlerini millî sınırların dışına taşımaları, bunların millî devletlerin denetimi dışında kalmasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak millî devletler bir taraftan sermaye yoğunlaşmasını engelleyici anti-tröst mevzuatı geliştirmek veya işler hale getirmek üzere çaba sarfetmekte, diğer taraftan da bunların karşısına rekabet kabiliyetini haiz millî veya bölgesel teşebbüsler çıkarmak suretiyle tam rekabeti temin etmeye çalışmaktadır.

Bazı devletler ise ülkelerine sermaye giriş çıkışını denetim altına alabilmek, bunları millî ekonomik planları ile bağdaştırmak üzere tedbirler almaktadır. Ancak ulusal düzeyde alınan tedbirlerin birbiri ile ahenkli olmaması halinde, ÇUT'lerin ülkeler arasındaki farklı malî ve sosyal mevzuattan yararlanmaya devam edeceği ileri sürülmektedir. Öte yandan her devletin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal koşullar birbirinden farklı olduğu gibi, millî menfaatleri ve ekonomi politikası hedefleri de farklıdır. Bu bakımdan devletlerin ÇUT'leri denetlemek üzere müşterek tedbirler almaları güçleşmektedir. Özellikle gelişme halindeki ülkelerle gelişmiş sanayi ülkelerinin bu konuda alacakları tedbirlerin birbirinden oldukça farklı olacağı tahmin edilebilir. Şimdiye kadarki uygulamalar gelişme halindeki ülkelerin yabancı sermaye girişlerini eskiden olduğu gibi denetimden uzak bırakmayacakları gelişmiş sanayi ülkelerinin de ülkelerinden çıkan sermayeyi gerek malî, gerek sosyal politik tedbirler açısından daha sıkı bir denetime tâbi tutacakları izlenimini vermektedir. Gelişmiş sanayi ülkelerinin böyle bir politikayı benimsemeleri, mevcut ekonomik durgunluk karşısında ortaya çıkan istihdam sorunlarının çözümlenmesi açısından ve ülkelerine giren yabancı sermayeyi denetlerken legal olabilmeleri açısından zorunlu görülmektedir.

Buna mukabil devletler arasındaki işbölümü sorunları bölgesel seviyede dahi olsa çözümlenmedikçe ve milli devletler ve bölgesel kuruluşlar kendi rekabet kabiliyetini haiz ÇUT'lerini tam manası ile işler hale getirmedikçe, ÇUT'lerin denetimi ile ilgili mali ve sosyal kanunların ve kararların çok taraflı olarak harmonizasyonu konusunda önemli gelişmeler beklenmemektedir.